

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΑΝΗΓΥΡΗ

* * *

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΑΧΑΙΡΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οι μεγάλες ιστορικές περιπέτειες, που έζησε η Κύπρος κατά τη διάρκεια της πολύχρονης υποδούλωσης στους ξένους κατακτητές, όπως στους Φράγκους (1191-1489), τους Ενετούς (1489-1571), τους Οθωμανούς (1571-1878) και τους Άγγλους (1878-1960), δημιούργησαν πολλούς κινδύνους για την ελληνορθόδοξη φυσιογνωμία της. Μοναδική δύναμη αντίστασης, καθόλο αυτό το διάστημα, παρέμεινε η Εκκλησία, γύρω από την οποία οι Ορθόδοξοι κάτοικοι συσπειρώθηκαν, ώστε να μπορέσουν να διασώσουν τις παραδόσεις και τα ήθη και έθιμά τους. Ειδικότερα, όμως, συνδέθηκαν με τις πολυάριθμες Μονές του νησιού, όπου θησαυρίζονταν θαυματουργικές εικόνες, και οι οποίες αποτέλεσαν πνευματικά καταφύγια και χώροι διαφύλαξης της ιστορικής μνήμης.

Ανάμεσα στις Μονές αυτές περίοπτη θέση κατέχει η Μονή Μαχαιρά, η οποία υπήρξε από την ίδρυσή της, στα τέλη του 12ου αιώνα, σημαντικό θρησκευτικό και εθνικό προπύργιο και κέντρο ελληνικών γραμμάτων¹. Πολύτιμες πληροφορίες για τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της αντλούνται από την «Τυπική Διάταξη» ενός από τους ιδρυτές της, του Οσίου

1. Από την πλούσια βιβλιογραφία, που υπάρχει για την ιστορία της Μονής Μαχαιρά, βλ. κυρίως: Σίμου Μενάρδου, *Η εν Κύπρω Ιερά Μονή της Παναγίας του Μαχαιρά*, Πειραιάς 1929· Ιωάννη Τσικνόπουλλου, *Η Ιερά Μονή της Υπεραγίας Θεοτόκου του Μαχαιρά*, Λευκωσία 1968.

Νείλου, που γράφτηκε το 1201 και επικυρώθηκε το 1210². Ο Όσιος Νείλος, ανάμεσα στις παραινέσεις του για τη ρύθμιση του βίου της μοναστικής κοινότητας, αναφέρεται και στη λειτουργία σχολείου για τους νέους, οι οποίοι επιθυμούσαν να μονάσουν, όπου θα αποκτούσαν την αναγκαία μόρφωση για να μπορούν να κατανοούν τις εκκλησιαστικές ακολουθίες και τα ευαγγελικά διδάγματα. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, στους νέους αυτούς θα παρεχωρείτο ιδιαίτερος χώρος, όπου θα διδάσκονταν από το ψαλτήριο και άλλα εκκλησιαστικά βιβλία τα απαραίτητα και δεν θα απασχολούνταν σε οποιοδήποτε διακόνημα, αλλά ότι θα έπρεπε να είναι αφοσιωμένοι στα μαθήματά τους³. Από την ίδρυσή της δηλαδή, στη Μονή Μαχαιρά δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, που θα συνέτεινε στην καλλιέργεια του νου και στην κατανόηση των κειμένων της εκκλησιαστικής γραμματείας.

Δυστυχώς απουσιάζουν περαιτέρω γραπτά τεκμήρια για το σχολείο αυτό, κατά τους πρώτους αιώνες λειτουργίας της Μονής, που πιθανότατα καταστράφηκαν στη μεγάλη

2. Για την «Τυπική Διάταξη» βλ. Εφραίμ Αθηναίου, *Τυπική Διάταξις ως εύρηται της κατά την νήσον Κύπρον Σεβασμίας και Βασιλικής Μονής της Υπεραγίας Θεοτόκου Μαχαιράδος*, Ενετία 1756· Fr. Miklosich - Ios. Muller, *Acta et Diplomata Graeca medii aevi sacra et profana*, Vindobonae 1887, σ. 392-432· Σίμου Μενάρδου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή της Παναγίας του Μαχαιρά», *Παρνασσός* 10 (1914) 117-168· Του ιδίου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 39-112· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 17-58· Του ιδίου, *Κυπριακά Τυπικά*, Λευκωσία 1969, σ. 1*-64*, 1-69· Ηγουμένου Μαχαιρά Αθανασίου, «Η Τυπική Διάταξη του Οσίου Νείλου», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 4 (1999) 311-320· π. Παρασκευά Αγάθωνος (επιμ.), *Αγίου Νείλου Τυπική Διάταξις*, Λευκωσία 2001.

3. «Τούς δέ μονάσαι θέλοντας παῖδας διά τό τῆς ἐκκλησίας καταλαβεῖν τήν ἀκολουθίαν, δοθήτωσαν ἐν ιδιάζοντι κελλίῳ τῆς Μονῆς καί τό ἱερόν ψαλτήριον διδασκέσθωσαν καί τήν ἄλλην ἅπασαν ἀκολουθίαν, καί οὕτως εἰσιτητέον αὐτούς καί δεκτέον· χάριν δέ ὑδροφορίας ἤ ἐτέρας διακονίας οὔτε εἰσαχθήσονται οὔτε δουλεύουσιν». Βλ. Π. Αγάθωνος, *Τυπική Διάταξις*, ό.π., σ. 150.

πυρκαγιά της 21ης Αυγούστου 1530, η οποία αφάνισε πολλά από τα πολύτιμα κειμήλιά της⁴. Σώθηκαν, όμως, έμμεσες σχετικές μαρτυρίες, όπως διάφορα χειρόγραφα, που ανάγονται στην περίοδο της Λατινοκρατίας και μαρτυρούν για τις επαρκείς γραμματικές γνώσεις των μοναχών της, οι οποίες προφανώς αντλούνταν από τη μαθητεία τους σε αυτό. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται και ένα που σήμερα φυλάσσεται στη συλλογή χειρογράφων της αγιορειτικής Μονής του Αγίου Παντελεήμονα, στο οποίο εντοπίζεται σχετικό σημείωμα, που αναφέρεται στην αντιγραφή του στους χώρους της Μονής Μαχαιρά, τον 15ο αιώνα, από τον Ιερομόναχο Φιλόθεο⁵. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα της ύπαρξης στη Μονή εργαστηρίου αντιγραφής χειρογράφων, το οποίο συνέβαλε στη διάσωση της γραπτής βυζαντινής κληρονομιάς.

Ας σημειωθεί ότι για το εργαστήριο αυτό έχουμε πολύ περισσότερες πληροφορίες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οπότε σώθηκαν αρκετά έργα του, όπως η «Εκθεσις συνοπτική των θείων και ιερών συνόδων και συνοδικών κανόνων και των επί τούτοις πολιτικών νόμων» του Ματθαίου Βλάσταρη, που αντεγράφη μεταξύ των ετών 1608-1610 από τον Ηγούμενο της Μονής (1600-1615) Λεόντιο⁶. Επίσης, έργο του ίδιου εργαστηρίου υπήρξε το «Νόμιμον» του Μανουήλ Μαλαξού, η αντιγραφή του οποίου ολοκληρώθηκε, το 1657, από τον μοναχό Νικηφόρο και τον μαθητή του αρχιδιάκονο Βαρνάβα⁷. Τα περισσότερα, όμως, έργα του ανάγονται στον 19ο αιώνα, και αφορούν χειρόγραφες ακολουθίες, που χρησιμοποιήθηκαν στους ναούς των χωριών και των πόλεων της Κύπρου, για τις λειτουργικές και λατρευτικές ανάγκες των πιστών. Πρόκειται για έργα του Σκευοφύλακα Μητροφάνη (1790-1867) από τον Λαζανιά και των αυτάδελφων και μετέπειτα Ηγουμένων Ιγνατίου (1892-1900) και Μητροφάνη (1900-1937), επίσης από την ίδια κοινότητα, καθώς και του Ιεροδιακόνου και μετέπειτα Ιερομονάχου και Εφόρου Αβερκίου (†1897) από την Καλαβασό.

4. Σχετική αναφορά στην πυρκαγιά του 1530 γίνεται σε επιγραφή σε λίθινη πλάκα, που σώθηκε στη Μονή. Βλ. Σ. Μενάρδου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 20, 156· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 78-79.

5. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 220.

6. Σ. Μενάρδου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 20-21, 118-119· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 81-83, 214.

7. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 83-84, 214-215.

Ο Σκευοφύλακας Μητροφάνης εργάστηκε για την αντιγραφή ακολουθιών μεταξύ των ετών 1817 και 1845, όπως μαρτυρείται σε τέσσερις από αυτές, που διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο της Μονής⁸. Το έργο του συνέχισαν ο μαθητής και ανεψιός του Ιγνάτιος, ο οποίος αντέγραψε, μεταξύ των ετών 1857 και 1881, εννέα ακολουθίες, που σώζονται στους ναούς των χωριών Πολιτικό, Λυθροδόνας, Φαρμακάς και Παλαιχώρι, καθώς και ο επίσης μαθητής του Αβέρκιος, ο οποίος αντέγραψε, μεταξύ των ετών 1862 και 1869, ακολουθίες για τους ναούς των χωριών Ψιμολόφου, Μένοικο, Παλαιχώρι, Εργάτες και Μιτσερό⁹. Επίσης, μερικές ακολουθίες αντέγραψε, στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, και ο αυτάδελφος του Ιγνατίου και διάδοχος του στην ηγουμενία Μητροφάνης¹⁰.

Είναι αξιοσημείωτο ότι παράλληλα με τα μοναστηριακά καθήκοντά του, ο Σκευοφύλακας Μητροφάνης ανέπτυξε σε μεγάλο βαθμό και την πρακτική ιατρική, τομέα στον οποίο διακρίθηκε ιδιαίτερα η Μονή Μαχαιρά. Έγραψε δε το λεγόμενο «Ιατροσοφικόν» με δεκάδες συνταγές για την αντιμετώπιση ποικίλων ασθενειών, που εκδόθηκε το 1924 από τον Ιερομόναχο Φιλάρετο Μαχαιριώτη¹¹. Διατηρούσε επίσης, από το 1843 έως τον θάνατό του, τον λεγόμενο «Κόνδυκα» της Μονής, όπου κατέγραφε ενθυμήσεις και γεγονότα από την ιστορία της. Το έργο του στον τομέα της πρακτικής ιατρικής συνέχισαν νεότεροι μοναχοί, προσφέροντας αφιλοκερδώς πολύτιμες υπηρεσίες σε όσους κατέφευγαν κοντά τους, σε εποχές που η ιατρική στήριξη ήταν άγνωστη στις κοινότητες του νησιού. Ανάμεσά τους

8. Για τον Σκευοφύλακα Μητροφάνη βλ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη (1571-1878)*, Λευκωσία 2002, σ. 202-203.

9. Για τους Αβέρκιο και Ιγνάτιο βλ. Π. Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη*, ό.π., σ. 85, 149-150· Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2010, σ. 347-348.

10. Για τον Ηγούμενο Μητροφάνη και γενικές πληροφορίες για τη Σχολή αντιγραφέων της Μονής Μαχαιρά βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 166-169, 261-262. Ας σημειωθεί ότι αρκετές από τις ακολουθίες, που αντιγράφηκαν στο εργαστήριο της Μονής Μαχαιρά τον 19ο αιώνα, καταγράφηκαν από τον Θεοχάρη Σχίζα, *Κύπρια Μηναία*, τ. Α' - Γ', Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, Λευκωσία 1995-2008.

11. Ο πλήρης τίτλος είναι: *Ιατροσοφικόν. Συνταχθέν υπό του Σκευοφύλακος της εν Κύπρω Ιεράς Μονής Μαχαιρά Μητροφάνους (1790-1867)*, Λευκωσία 1924.

περιλαμβάνονται οι προαναφερθέντες Αβέρκιος και Ιγνάτιος, ο Αβέρκιος από τον Μαζωτό, ο ευρύτατα γνωστός για τις θεραπευτικές ικανότητές του παπα-Χαρίτος (1833-1908) από το Γούρρι και από τους νεότερους ο Ιερομόναχος Ιεζεκιήλ, ο οποίος εξακολούθησε να ασκεί το λειτούργημα του πρακτικού γιατρού μέχρι και τα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας¹².

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας λειτούργησε στη Μονή και βιβλιοδετείο, όπου σταχώθηκαν, το 1683 και το 1687, από τον παπα-Κύριλλο από το Παλαιχώρι, η «Τυπική Διάταξις» του Οσίου Νείλου και το «Νόμιμον» του Μανουήλ Μαλαξού. Οργανώθηκε δε σε καλύτερες βάσεις κατά τον 19ο αιώνα, οπότε, μεταξύ των ετών 1804 και 1879, δέθηκαν αρκετά βιβλία για ναούς χωριών της περιοχής και για Μονές του νησιού, όπως τη Μονή Κύκκου¹³, από τον αναγνώστη Χριστοφή, τον προαναφερθέντα Σκευοφύλακα Μητροφάνη, τον αυτάδελφό του Ιερομόναχο Γρηγόριο και τον Ιερομόναχο Αβέρκιο από την Καλαβασό¹⁴.

Εκτός από το εργαστήριο αντιγραφής χειρογράφων και το βιβλιοδετείο, στη Μονή Μαχαιρά λειτούργησε και αξιόλογη βιβλιοθήκη με μοναδικά και σπάνια έντυπα, που στήριξε

12. Για τους πρακτικούς γιατρούς της Μονής Μαχαιρά βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 263-264. Ειδικότερα για τον παπα-Χαρίτο βλ. Ηγουμένου Μαχαιρά Γρηγορίου, «Ο παπα - Χαρίτος, ο σύγχρονος πρακτικός ιατρός του Μαχαιρά (1833-1908)», *Πάφος 7* (1943) 32-35, 57-60.

13. Για παράδειγμα, δέθηκε από τον Αβέρκιο στο βιβλιοδετείο της Μονής, το 1880, ένα έντυπο ευαγγέλιο (έκδοσης Βενετίας, 1791), που αργότερα παραχωρήθηκε από τον Ηγούμενο Κύκκου (1890-1911) Γεράσιμο στο Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας, για να χρησιμοποιείται κατά την ορκομωσία των μαρτύρων. Βλ. Ιερόνυμου Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων από της Τουρκικής Κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής Κατοχής (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, σ. 463-464.

14. Για τους βιβλιοδέτες μοναχούς της Μονής Μαχαιρά βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 260-261. Για τη στάχωση της Τυπικής Διάταξης από τον παπα-Κύριλλο βλ. Costas Constantinides - Robert Browning, *Dated Greek Manuscripts from Cyprus to the year 1570*, Nicosia 1993, σ. 112, όπου δημοσιεύεται και η σχετική ενθύμηση από περιθώριο σελίδας της «Τυπικής Διάταξης».

τις πνευματικές δραστηριότητες της Αδελφότητας¹⁵. Δυστυχώς άλλη μία εξίσου καταστροφική πυρκαγιά με αυτή του 1530, που συνέβη στις 5 Σεπτεμβρίου 1892, κατέκαψε ολοκληρωτικά τη Μονή και αφάνισε τα περισσότερα¹⁶. Ευτυχώς σώθηκε η «Τυπική Διάταξις» του Οσίου Νείλου, η οποία αποτελούσε διαχρονικά ένα από τα προσφιλέστερα αναγνώσματα των μοναχών της Μονής, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από διάφορα σημειώματα στο περιθώριο των σελίδων της¹⁷. Κάηκαν, όμως, τα περισσότερα από τα αντίτυπα της έκδοσης, που είχε πραγματοποιηθεί στη Βενετία, το 1756, με δαπάνες του Οικονόμου της Μονής (1721-1766) Παρθενίου και επιμέλεια του διδασκάλου της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας Εφραίμ του Αθηναίου, ο οποίος αναφέρεται με θερμά σχόλια για την έφεση των πατέρων στη μελέτη των εκκλησιαστικών κειμένων και στην έρευνα των ιερών γραφών¹⁸.

Για τη Σχολή της Μονής Μαχαιρά σώζονται επίσης πολλές σχετικές πληροφορίες κατά την Τουρκοκρατία. Όπως αναφέρει ο Άγγλος περιηγητής Ρίτσαρντ Πόκοκ, το 1738, την περίοδο αυτή ένας μεγάλος αριθμός Μονών ήταν στην πραγματικότητα κέντρα εκπαιδεύσεως,

15. Βλ. Χρήστου Παπαδόπουλου, «Περιγραφή Μονών τινών της νήσου Κύπρου μετά των εν αυταίς χειρογράφων», *Σωτήρ* 13 (1890) 315-316, όπου γίνεται αναφορά στα χειρόγραφα και στα έντυπα βιβλία της Μονής Μαχαιρά. Παρόμοιες βιβλιοθήκες αναφέρεται ότι υπήρχαν και στις Μονές Κύκκου και Χρυσοστόμου. Βλ. Λοΐζου Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τ. Α', Λευκωσία 1930, σ. 114.

16. Για την πυρκαγιά του 1892, που κατέκαψε τα χειρόγραφα και τη βιβλιοθήκη της Μονής, βλ. Σ. Μενάρδου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 37-38· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 155-163.

17. Ανάμεσά τους ήταν και ο Ηγούμενος Μαχαιρά (1615-1632) Δωρόθεος, ο οποίος σημείωσε το όνομά του στο περιθώριο μίας από τις σελίδες της. Βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 83.

18. «Ἄξιός ὄμως θαυμασμοῦ ἐστίν ὁ πόθος τῶν Ἁγίων Πατέρων καί ὁσίων ἀνδρῶν, τόν ὁποῖον ἔδειχναν εἰς τήν ἀνάγνωσιν τῶν Ἱερῶν Βιβλίων καί ἔρευναν τῶν Θείων Γραφῶν μέ τοσαύτην εὐλογημένην ἀπλότηταν». Βλ. Εφραίμ Αθηναίου, *Τυπική Διάταξις*, ό.π., σ. 6. Για την έκδοση αυτή βλ. Πολύβιου Στράντζαλη, *Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Εφραίμ Β' ο Αθηναίος*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 123-126.

όπου οι νέοι μάθαιναν να διαβάζουν και να ψάλλουν¹⁹. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και η Μονή Μαχαιρά, όπου καλλιεργούνταν τα ελληνικά γράμματα και οι τέχνες, και διδασκόταν η βυζαντινή μουσική. Η παλαιότερη σχετική μαρτυρία για τη λειτουργία Σχολής στη Μονή ανάγεται στο έτος 1768, οπότε δίδασκε σε αυτή μαθητής του διδασκάλου στην Αθωνιάδα και στην Πατριαρχική Ακαδημία Κωνσταντινουπόλεως Ευγένιου Βούλγαρη (1716-1806), το όνομα του οποίου, όμως, δεν διασώθηκε. Όπως αναφέρεται, ανάμεσα στους μαθητές του ήταν και κάποιος Ιερομόναχος ονόματι Γερμανός, ο οποίος ίδρυσε αργότερα Σχολή Ελληνικών Γραμμάτων στην Καισάρεια της Μικράς Ασίας²⁰.

Η Σχολή της Μονής Μαχαιρά στόχευε, κυρίως, να διδάξει στους νεαρούς δοκίμους τα λεγόμενα «Κοινά Γράμματα», δηλαδή ανάγνωση και γραφή. Στην πορεία του χρόνου, όμως, εξαιτίας πιθανότατα των επιπτώσεων στη ζωή της Μονής των διαφόρων γεγονότων, που διαδραματιζόνταν στο νησί, όπως για παράδειγμα των τραγικών συμβάντων του Ιουλίου του 1821, έπαψε να έχει κεντρικό χαρακτήρα. Όπως διασώθηκε στην προφορική παράδοση των μελών της Αδελφότητας, την ευθύνη της διδασκαλίας ανέλαβαν τότε οι γηραιότεροι μοναχοί, οι οποίοι δίδασκαν τους τρεις - τέσσερις δοκίμους, που είχε ο καθένας υπό την επίβλεψή του²¹.

Η Σχολή οργανώθηκε ξανά γύρω στο 1840, οπότε δίδαξε τους νεαρούς δοκίμους ο Σκευοφύλακας Μητροφάνης, τον οποίο διαδέχθηκε, το 1858, ο μαθητής του Ιερομόναχος

19. Άντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', Λευκωσία 1994, σ. 757.

20. «Ἐν δέ τῇ Μονῇ Μαχαιροῦντος περί τό 1768 ἐδίδασκέ τις τῶν μαθητῶν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσεν καί Γερμανός Ἱερομόναχος, ὁ ὕστερον Σχολήν ἐν Καισαρείᾳ συστήσας». Βλ. Ματθαίου Παρανίκα, *Σχεδιάσμα περί της ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν Γραμμάτων ἀπό ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος*, Κωνσταντινούπολη 1867, σ. 164. Επίσης βλ. Αθανάσιου Σακελλάριου, *Τα Κυπριακά*, τ. Β', Αθήνα 1891, σ. 883· Τρύφωνος Ευαγγελίδη, *Η Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Β', Αθήνα 1936, σ. 180· Ἰω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ὁ.π., σ. 266· Ἰ. Περισιτιάνη, *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, ὁ.π., σ. 146-147· Λ. Φιλίππου, *Τα Ἑλληνικά Γράμματα*, τ. Α', ὁ.π., σ. 115.

21. Ἰ. Περισιτιάνη, *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, ὁ.π., σ. 147.

Θεόδουλος από την Οδού. Ο Θεόδουλος διαμόρφωσε τη νεότερη φυσιογνωμία της Σχολής, με βάση και τις γνώσεις που απέκτησε στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας, όπου είχε σταλεί από τον Γέροντά του, για να ολοκληρώσει τις σπουδές του. Δίδαξε δε μέχρι το 1861 και για τις υπηρεσίες του αμοιβόταν από το λεγόμενο κοινό ταμείο με το ποσό των 10 οθωμανικών λιρών ετησίως. Στη συνέχεια, μετά από περίοδο σύντομης αναστολής της λειτουργίας της, δίδαξαν οι μετέπειτα Ηγούμενοι Ιγνάτιος, από το 1865 έως το 1883, και Μητροφάνης, από το 1883 μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα²². Προφανώς και οι διδάσκαλοι αυτοί, όπως συνέβαινε με τον Θεόδουλο, αλλά και με τους διδασκάλους των άλλων μοναστηριακών Σχολών της εποχής, λάμβαναν για τις υπηρεσίες τους μικρό μισθό από το κοινό ταμείο²³.

Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες των παλαιότερων μελών της Αδελφότητας, που καταγράφηκαν τη δεκαετία του 1920, στη Σχολή διδασκόταν ανάγνωση, κυρίως από διάφορα εκκλησιαστικά βιβλία, όπως την οκτώηχο και το ψαλτήρι, γραφή και βυζαντινή μουσική. Αναφέρεται ακόμη, ότι ανάμεσα στους μαθητές περιλαμβάνονταν και νεαροί από τα γύρω χωριά, οι οποίοι προετοιμάζονταν για να υπηρετήσουν στις γενέτειρές τους, σε μεταγενέστερο χρόνο, ως ιερείς, διδάσκαλοι και ιεροψάλτες. Οι μαθητές αυτοί πλήρωναν, ως δίδακτρα, ένα πούγγι ετησίως, δηλαδή ποσό που αναλογούσε σε πεντακόσια περίπου γρόσια. Σύμφωνα με σχετικές καταγραφές σε χειρόγραφο κώδικα, μερικές φορές οι γονείς, ελλείψει χρημάτων, προσέφεραν, για την κάλυψη των εξόδων φοίτησης και διαμονής των παιδιών τους στη Μονή, γεωργικά προϊόντα, ή κάποιο από τα ζώα, που διέθεταν, όπως ο Κυριακός Πατσάλης από τα

22. Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 147-148· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 266. Ας σημειωθεί ότι και ο Ηγούμενος Μητροφάνης ήταν απόφοιτος της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας. Βλ. Ι.Γ. Ιωαννίδη, «Τελειόφοιτοι Ελληνικής Σχολής», *Επετηρίς του Συλλόγου των τελειοφοίτων του Παγκυπρίου Γυμνασίου και Διδασκαλείου* 1 (1917) 110. Ίσως στην Ελληνική Σχολή της πρωτεύουσας να φοίτησε και ο αυτάδελφος του Μητροφάνη, επίσης Ηγούμενος της Μονής Μαχαιρά, Ιγνάτιος.

23. Το ίδιο συνέβαινε για παράδειγμα στη Μονή Τροοδιτίσσης. Βλ. Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 284.

Καμπιά, που προσέφερε, το 1864, ένα ημίονο, με αντίτιμο τη διδασκαλία των ελληνικών γραμμάτων στον γιο του²⁴.

Ανάμεσα στους μαθητές, που θήτευσαν για κάποιο διάστημα στη Σχολή της Μονής Μαχαιρά και στη συνέχεια υπηρέτησαν στον τομέα της διάδοσης των ελληνικών γραμμάτων μακριά από αυτήν, αναφέρονται στα τέλη της Τουρκοκρατίας και στις αρχές της Αγγλοκρατίας ο παπα-Γιάννης από την Οδού, ο πρώην δόκιμος Γιαννής από την Αυγόρου, ο Οικονόμος Ιωαννίκιος από τη Βάβλα και ο Ιερομόναχος Ιεζεκιήλ Χριστοφίδης από τη Χοιροκοιτία.

Ο παπα-Γιάννης, μετά την αναχώρησή του από τη Μονή, υπηρέτησε στη Βάβλα, μεταξύ των ετών 1836-1840, ως ιερέας και διδάσκαλος²⁵, ενώ ο πρώην δόκιμος Γιαννής δίδαξε, από το 1860 έως το 1865, τα ελληνικά γράμματα στη γενέτειρά του Αυγόρου, όπου εξασκούσε και το επάγγελμα του χοιροβοσκού²⁶. Πολύ πιο σημαντική υπήρξε η εκπαιδευτική και πνευματική δραστηριότητα των άλλων δύο, Οικονόμου Ιωαννικίου (1852-1926) και Ιερομόναχου Ιεζεκιήλ Χριστοφίδη (1849-1930). Ο μεν Ιωαννίκιος φοίτησε στη Σχολή της Μονής Μαχαιρά το 1867-68 και ακολούθως υπηρέτησε ως διδάσκαλος στη Βάβλα, μεταξύ των ετών 1868-1870²⁷. Στη συνέχεια έζησε για κάποιο διάστημα στην Αίγυπτο, στα Ιεροσόλυμα, στη Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους και στη Σμύρνη, και ακολούθως

24. «1864 Ίουνίου 3 ήλθεν ὁ κυριακὸς πατσάλις ἀπὸ στενοκάμπια καὶ ἔφερεν τὸν υἱὸν τοῦ Κονσταντίνου εἰς τὸ ἱερὸν Μοναστήριον διὰ νὰ μάθῃ Γράμματα καὶ διὰ τὴν πλερομὴν ἄφισεν ἕναν βόρδον χρονὸν πέντε ἤτι 5. ὁ ὀπίος εἶναι ποκομμένος ἕως 2.000 γρ.» Βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονὴ Μαχαιρά*, ὁ.π., σ. 266.

25. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ὁ.π., σ. 299.

26. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ὁ.π., σ. 312.

27. Βλ. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ὁ.π., σ. 299, ὅπου αναφέρεται, λανθασμένα, ὅτι υπηρέτησε ὡς διδάσκαλος στη Βάβλα μέχρι το 1875.

επέστρεψε στην Κύπρο, όπου υπηρέτησε ως εφημέριος στη γενέτειρά του²⁸. Ο Ιεζεκιήλ επίσης μετέβη σε νεαρή ηλικία στη Μονή Μαχαιρά, όπου έμαθε τα πρώτα του γράμματα κοντά στον μετέπειτα Ηγούμενο Ιγνάτιο, κατά τη δεκαετία του 1860²⁹. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στη Λεμεσό και υπηρέτησε ως εφημέριος στον ναό της Αγίας Νάπας και διδάσκαλος στην Αλληλοδιδασκτική και αργότερα στην Ελληνική Σχολή της πόλης³⁰.

Η Σχολή της Μονής Μαχαιρά συνέχισε τη λειτουργία της, με τη μορφή που είχε οργανωθεί από τον Ιερομόναχο Θεόδουλο, μέχρι το 1902, οπότε, όπως πληροφορούμαστε από χειρόγραφο φοίτησης και βαθμολογίας, που διασώθηκε στο Αρχείο της, μετεξελίχθη σε ανώτερη Σχολή, ώστε να μπορούν οι απόφοιτοί της να γίνονται δεκτοί για ευρύτερη μόρφωση στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Αναδιοργανώθηκε εκ νέου το 1922 με την προσθήκη γυμνασιακής τάξης, και ακολούθως, το αμέσως επόμενο έτος, μίας δεύτερης, ώστε οι νεαροί δόκιμοι να εισάγονται στην τρίτη τάξη του Γυμνασίου. Την περίοδο αυτή κύρια μαθήματα διδασκαλίας ήταν τα ελληνικά, τα μαθηματικά, η γεωγραφία, τα φυσικά, η ιστορία, τα θρησκευτικά, η βυζαντινή μουσική και η καλλιγραφία³¹.

Ανάμεσα στους πρώτους μοναχούς, που εστάλησαν ως υπότροφοι της Μονής Μαχαιρά στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, περιλαμβάνονταν οι Χριστόδουλος και Φιλάρετος (αποφοίτησαν το 1897 και 1900 αντιστοίχως). Αμφότεροι, όπως και κάποιος μοναχός ονόματι Ιωάννης, συνέχισαν τη φοίτησή τους και στο Παγκύπριο Διδασκαλείο (αποφοίτησαν το 1898,

28. Για τον Οικονόμο Ιωαννίκιο βλ. Ιωάννη Συκουτρή, «Μοναστήρια εν Κύπρω. Άγιος Μηνάς», *Κυπριακά Χρονικά* 2 (1924) 130· «†Ιωαννίκιος», *Ισότης*, 25.1.1930· Λεόντιου Χατζηκόστα, «Οικονόμος Ιωαννίκιος τ' Άη Μηνά», *Τα Λεύκα* 19 (1987) 14-16· Κωστή Κοκκινόφτα, «Εγκώμια εφημερίδων για δύο ευεργέτες του χωριού Βάβλα και της Ιεράς Μονής Αγίου Μηνά», *Τα Λεύκα* 75 (2001) 20-23.

29. Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 147.

30. Για τον Ιερομόναχο Ιεζεκιήλ Χριστοφίδη βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ταπεινοί κληρικοί των χρόνων της Αγγλοκρατίας», *Επετηρίδα Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 7 (2005) 166-172.

31. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 266. Για την αναβάθμιση της Σχολής, κατά το σχολικό έτος 1922-23, βλ. Ι. Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 148.

1902 και 1908, αντιστοίχως)³². Στη συνέχεια εστάλησαν στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και αρκετοί άλλοι μοναχοί, όπως ο Ιερομόναχος Μακάριος Μαχαιριώτης (†1941) από την Αγία Βαρβάρα, μετέπειτα καθηγητής στο Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας (1919-1932), ο εφηφισμένος Ηγούμενος (1937-1948) Γρηγόριος από τον Στρόβολο, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου (1959-1973) Γεννάδιος από τον Λυθροδόνα και ο Χωρεπίσκοπος Αμαθούντος (1962-1993) Καλλίνικος από τα Μανδριά Λεμεσού (αποφοίτησαν το 1911, 1913, 1919 και 1933, αντιστοίχως)³³.

Επίσης, τη δεκαετία του 1920 εστάλη για σπουδές στο Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κιτίου (1951-1973) Άνθιμος από τον Λαζανιά, ο οποίος ακολούθως συνέχισε «ιδίαις δαπάναις» τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (αποφοίτησε το 1942)³⁴. Στην ίδια Σχολή σπούδασαν με υποτροφία της Μονής οι προαναφερθέντες Μακάριος και Γρηγόριος, καθώς και ο Ιεροδιάκονος Χριστοφόρος

32. Βλ. Παγκυπρίου Γυμνασίου, *Αναμνηστικόν Λεύκωμα επί τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου 1893-1943*, Λευκωσία 1944, σ. 108, 129 (για τον Χριστόδουλο, ο οποίος απεχώρησε στη συνέχεια από τη Μονή και εργάστηκε ως διδάσκαλος, βλ. Ι.Γ. Ιωαννίδη, «Τελειόφοιτοι Ελληνικής Σχολής», *ό.π.*, σ. 114), σ. 109, 130 (για τον Φιλάρετο, για τον οποίο θα γίνει αναφορά στη συνέχεια), και σ. 131 (για τον Ιωάννη, για τον οποίο δεν έχουμε υπόψη μας οτιδήποτε άλλο σχετικό).

33. Για τις σπουδές στο Παγκύπριο Γυμνάσιο των Μακαρίου, Γρηγορίου, Γενναδίου και Καλλινίκου βλ. Παγκυπρίου Γυμνασίου (έκδ.), *Αναμνηστικόν Λεύκωμα*, *ό.π.*, σ. 111, 111, 113, 121, αντιστοίχως.

34. Βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, *ό.π.*, σ. 184, όπου αναφέρεται, λανθασμένα, ότι ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 1941. Για τον βίο του Μητροπολίτη Κιτίου Ανθίμου βλ. Ιερομ. Σωφρόνιου Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σ. 463-471, 480-492· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, *ό.π.*, σ. 43-44.

(αποφοίτησαν το 1919, 1923 και 1919, αντιστοίχως), και «ιδίαις δαπάναις» οι Γεννάδιος και Καλλίνικος (αποφοίτησαν το 1923 και 1940, αντιστοίχως)³⁵.

Μετά την αναβάθμισή της, το 1902, στη Σχολή δίδαξαν ο Ιεροδιάκονος και μετέπειτα Ιερομόναχος Φιλάρετος (†1930)³⁶, ο Ιεροδιάκονος Χριστοφόρος, ο Ιερομόναχος και μετέπειτα εφηφισμένος Ηγούμενος Γρηγόριος και, από το 1931 μέχρι το 1937, που ανεχώρησε για θεολογικές σπουδές στην Αθήνα, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος. Όπως αναφέρεται, η Σχολή λειτουργούσε τότε με τρεις τάξεις. Στη συνέχεια, όμως, έκλεισε οριστικά, αφού στο μεταξύ είχαν ιδρυθεί δημοτικά σχολεία στο σύνολο των χωριών του

35. Για τις σπουδές στην Αθήνα των Μακαρίου, Γρηγορίου, Χριστοφόρου και Γενναδίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών (μέσα 19ου αιώνα - 1931)», στον τόμο: Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Στα βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριο τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Β΄*, Λευκωσία 2008, σ. 283-285. Για τις σπουδές του Καλλινίκου βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 182, όπου αναφέρεται ότι είχε φοιτήσει για κάποιο χρονικό διάστημα και στο Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο. Για τον βίο των Μακαρίου, Γρηγορίου, Γενναδίου και Καλλινίκου βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 348, 347, 86, 213, αντιστοίχως. Επίσης βλ. Χριστόφορου Καδή, *Βαδίζειν Σταθερώς. Πνευματική κατάθεση του Μητροπολίτη Πάφου Γεννάδιου Μαχαιριώτη*, Λευκωσία 2010 (για τον Γεννάδιο)· Αρχιμ. Φώτιου Κωνσταντινίδη, *Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης (Εφηφισμένος Ηγούμενος Μαχαιρά) και το έργο του*, Λευκωσία 1963 (για τον Γρηγόριο)· Ιερομ. Σ. Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, ό.π., σ. 493-494 (για τον Καλλίνικο).

36. Ι.Γ. Ιωαννίδη, «Τελειόφοιτοι Ελληνικής Σχολής», ό.π., σ. 116. Ο Φιλάρετος, όπως αναφέρει ο Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 263, ήταν εγγονός αδελφής του Σκευοφύλακα Μητροφάνη. Υπηρέτησε αργότερα στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και απεβίωσε στο Ελ Οβείτ. Βλ. «Χρονικά», *Πάνταινος* 22 (1930) 163-164. Ο Χριστοφόρος καταγόταν από την Πάνω Ζώδια και υπηρέτησε, όπως αναφέρθηκε, ως διδάσκαλος στη Σχολή Μαχαιρά, και σε μεταγενέστερο χρόνο ως Αρχιμανδρίτης στην Αμερική. Βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 167· Κ. Κοκκινόφτα, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών», ό.π., σ. 283.

νησιού και στη Μονή γίνονταν δεκτοί δόκιμοι, οι οποίοι ήταν απόφοιτοι σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης³⁷.

Ωστόσο η Μονή Μαχαιρά εξακολούθησε να στέλλει στελέχη της, για να φοιτήσουν στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, όπως τους μετέπειτα Ηγούμενο (1964-1987) Διονύσιο από τον Φαρμακά, Μητροπολίτη Κιτίου (1973-2019) Χρυσόστομο από το Παλαιομέτοχο (αποφοίτησαν αμφότεροι το 1960) και τους μοναχούς Ειρηναίο και Τιμόθεο (αποφοίτησαν το 1960 και 1966, αντιστοίχως)³⁸. Ακολούθως, ο μεν Διονύσιος συνέχισε τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (αποφοίτησε το 1964)³⁹, ο δε Χρυσόστομος στη Νομική και στη Θεολογική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου (αποφοίτησε το 1966 και 1970, αντιστοίχως)⁴⁰. Η Μονή έστειλε επίσης τον μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας (1997-2004) Πέτρο Ζ΄ από το Συγχαρί στην Ιερατική Σχολή «Απόστολος Βαρνάβας» (αποφοίτησε το 1969), ο οποίος ακολούθως εντάχθηκε στους κληρικούς του Πατριαρχείου και συνέχισε τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (αποφοίτησε το 1978)⁴¹. Το έργο και η προσφορά ενός εκάστου από τους ανωτέρω αντικατοπτρίζει σε τελική ανάλυση στη Μονή της μετανοίας τους, η οποία συνέβαλε στην πνευματική καλλιέργειά τους και τους προσέφερε τη δυνατότητα για την πραγματοποίηση ευρύτερων σπουδών.

37. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 266.

38. Βλ. Γεώργιου Χατζηκωστή (επιμ.), *Αναμνηστικόν Λεύκωμα 1893-1993*, Λευκωσία 1993, σ. 211 (για τους Ειρηναίο, Διονύσιο και Χρυσόστομο), και σ. 223 (για τον Τιμόθεο).

39. Για τον Ηγούμενο Διονύσιο, ο οποίος φοίτησε και στην Ιερατική Σχολή «Απόστολος Βαρνάβας (1950-1953), βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 172-176· «Ή Ο πρώην Ηγούμενος Μαχαιρά Διονύσιος», *Απόστολος Βαρνάβας* 61 (2000) 484· Μίκη Γεωργίου (επιμ.), *Τοπική μελέτη Φαρμακά - Καμπιού. Ο Φαρμακάς*, Λευκωσία 2001, σ. 79-81.

40. Για τον Μητροπολίτη Κιτίου Χρυσόστομο βλ. Ιερομ. Σ. Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, ό.π., σ. 495-505· Εκκλησίας της Κύπρου (έκδ.), *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας της Κύπρου και των λοιπών Ορθοδόξων Εκκλησιών. Έτος 2016*, τ. Α΄, Λευκωσία 2015, σ. 98.

41. Για τον Πατριάρχη Πέτρο Ζ΄ βλ. «Ή Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Πέτρος», *Απόστολος Βαρνάβας* 65 (2004) 382-388.

Είναι αξιοσημείωτο ότι μοναχοί της Μονής ίδρυσαν Σχολές και στα Μετόχιά της, όπου δίδαξαν τα ελληνικά γράμματα σε εποχές που δεν υπήρχαν σχολεία στο νησί. Μια τέτοια Σχολή λειτουργούσε, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1830, στο Μετόχιο του Πραστιού Μεσαορίας, όπου, όπως αναφέρεται από την τοπική παράδοση, είχε αφήσει τον γιο του για προστασία, στον εκεί μοναχό - διδάσκαλο, ο επαναστάτης καλόγηρος Ιωαννίκιος από τον Άγιο Ηλία, όταν ξεσκώθηκε εναντίον των Τούρκων, το 1833⁴². Σύμφωνα με μαρτυρία του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1916-1933) Κυρίλλου Γ', στη Σχολή αυτή έμαθε και ο ίδιος, στα τέλη της δεκαετίας του 1860 - αρχές της δεκαετίας του 1870, τα πρώτα του γράμματα, δηλαδή ανάγνωση από την οκτώηχο, την παιδαγωγία, τον απόστολο και το ψαλτήρι. Όπως αναφέρει, για τη φοίτησή του κατέβαλλε στον Μαχαιριώτη Ιερομόναχο Γεράσιμο μικρή αμοιβή⁴³.

Σχολή λειτούργησε επίσης και στο Μετόχιο της Μονής Μαχαιρά στον Στρόβολο από τον εγχώριο Ιερομόναχο της Μονής και μετέπειτα Εθνομάρτυρα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1810-1821) Κυπριανό⁴⁴, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Από σχετικό έγγραφο είναι γνωστό ότι, το 1841, η Μονή Μαχαιρά προσέφερε υπέρ της Σχολής αυτής το ποσό των 250 γροσίων⁴⁵. Ακόμη, Σχολή που είχε ιδιωτικό χαρακτήρα λειτούργησε και στο Μετόχιο της Αθιένου από τον προϊστάμενό του, Πρωτοσύγκελλο Γεδεών (†1906) από τον Λαζανιά, στα τέλη της Τουρκοκρατίας⁴⁶. Ας σημειωθεί ότι ο Γεδεών διακρινόταν για την έφεσή του στα

42. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 137.

43. Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 348.

44. Για τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό και τη σχέση του με τη Μονή Μαχαιρά βλ. Σ. Μενάρδου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 31-32· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 108-135· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και η 9η Ιουλίου 1821», *Ακτή* 79 (2009) 321-342· «Χρονολογικόν Ιστορικόν Διάγραμμα. Ο Κύπρου Κυπριανός (1756-1821). Α'. Βίος», στον τόμο: π. Παρασκευά Αγάθωνος (επιμ.), *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχείον Κειμένων*, Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά, Κύπρος 2009, σ. 31-66.

45. Αρχιμ. Φ. Κωνσταντινίδη, *Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης*, ό.π., σ. 24-27· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 246.

46. Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ό.π., 221.

γράμματα και διατηρούσε, μεταξύ των ετών 1857 και 1905, προσωπικό κώδικα ενθυμήσεων, όπου κατέγραφε πολλά από τα καθημερινά συμβάντα στη Μονή, διασώζοντας μοναδικές πληροφορίες για την ιστορία της⁴⁷.

Εκτός από τις δραστηριότητες αυτές, η Μονή Μαχαιρά είχε σημαντική συμβολή και στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην Κύπρο, όπως για παράδειγμα στις αρχές της δεκαετίας του 1810, οπότε παραχώρησε στον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, παλαιό τρόφιμο της Μονής και απόφοιτο της Σχολής της⁴⁸, κήπο έναντι της Αρχιεπισκοπής, για την ανέγερση Ελληνικής Σχολής, που μετεξελίχθη, το 1893, στο Παγκύπριο Γυμνάσιο⁴⁹.

Η Μονή ενίσχυσε επίσης με σημαντικές εισφορές την κυπριακή εκπαίδευση, όταν η Εκκλησία του νησιού, εκμεταλλευόμενη τις μεταρρυθμιστικές αλλαγές, που προωθήθηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία, άρχισε να ιδρύει σχολεία και να θέτει τις βάσεις για την πνευματική αναγέννηση των κατοίκων. Η προσπάθεια αυτή ανάγεται στο έτος 1830, οπότε πραγματοποιήθηκε στην Αρχιεπισκοπή γενική συνέλευση των Αρχιερέων και των προκρίτων των επαρχιών, υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου (1827-1840) Παναρέτου, και αποφασίστηκε η επανίδρυση της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας, που είχε κλείσει εξαιτίας των γεγονότων του Ιουλίου του 1821, με παραρτήματα στις πόλεις Λεμεσό και Λάρνακα. Η ίδια συνέλευση αποφάσισε επίσης, ότι ο μισθός των διδασκάλων των Σχολών αυτών θα καταβαλλόταν από κοινό ταμείο, στο οποίο θα κατέληγε η συνδρομή των εκκλησιαστικών

47. Για τον Γεδεών βλ. Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 150, 218· Π. Κιτρομηλίδη, *Κυπριακή Λογιοσύνη*, ό.π., σ. 112-113.

48. Φίλιππου Γεωργίου, *Ειδήσεις ιστορικά περί της Εκκλησίας Κύπρου*, Αθήνα 1875, σ. 117.

49. Για τη Σχολή αυτή βλ. Ευέλθοντος Γλυκύ, «Ιστορία της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας (1808-1893)», *Επετηρίς του Συλλόγου των τελειοφοίτων του Παγκυπρίου Γυμνασίου και Διδασκαλείου* 1 (1917) 25-63· Σ. Μενάρδου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 32, 137-141· Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 41-42, 116-123· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ό.π., σ. 92-97, 189-213· Ιω. Τσικνόπουλλου, *Μονή Μαχαιρά*, ό.π., σ. 114-116· Θεοχάρη Σταυρίδη, «Η Ελληνική Εκπαίδευση στην Κύπρο κατά την Οθωμανική περίοδο», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τ. ΣΤ', Λευκωσία 2011, σ. 408-409, 704.

ιδρυμάτων, των ευκατάστατων πολιτών και των κατοίκων των πόλεων, στις οποίες θα λειτουργούσαν.

Η Μονή Μαχαιρά εισέφερε, για την υλοποίηση των στόχων της συνέλευσης, το ποσό των 1,000 γροσίων, ενώ ποσό χρημάτων εξακολούθησε να προσφέρει και στα χρόνια που ακολούθησαν, όπως ανά 500 γρόσια τα έτη 1839 και 1840, και ανά 400 το 1841 και 1842. Μαρτυρείται επίσης εισφορά της με το ποσό των 2,000 γροσίων το 1859, όταν αποφασίστηκε η αναβάθμιση της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας και η ίδρυση Παρθεναγωγείου στην ίδια πόλη⁵⁰. Εισέφερε δε και διάφορα άλλα ποσά χρημάτων, όπως συμπεραίνεται από επιστολές των σχολικών εφόρων της Λευκωσίας προς τους Ηγούμενους της Μονής Μαχαιρά, που αντίγραφα τους έχουν σωθεί στον λεγόμενο κώδικα των σχολείων της Λευκωσίας, όπως προς τους Ηγούμενους Καλλίνικο (13 Οκτωβρίου 1859), Χριστοφόρο (6 Νοεμβρίου 1873, 28 Ιουλίου 1879, 4 Ιουλίου 1891 και 24 Αυγούστου 1891) και Ιγνάτιο (29 Απριλίου 1892). Στις επιστολές αυτές μαρτυρείται ότι, κατά τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, η συνδρομή της Μονής προς τα εκπαιδευτήρια της πρωτεύουσας κυμαινόταν μεταξύ των 12 και των 25 λιρών, ετησίως⁵¹. Αλλά και κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα αναφέρεται ότι η Μονή Μαχαιρά εισέφερε ποσό χρημάτων σε εκπαιδευτήρια, όπως όταν στήριξε με το ποσό των 5 λιρών για

50. Για τις γενικές αυτές συνελεύσεις και τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 74-84 (τα σχόλια), 248-254, 262-276 (τα πρακτικά).

51. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, *Κώδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, Λευκωσία 1991, σ. 14-15, 234, 319-320, 370, 386, 402.

κάθε ένα από τα σχολικά έτη 1913-14 και 1914-15 τη λειτουργία του Παγκύπριου Ιεροδιδασκαλείου⁵².

Αυτή τη μακραίωνη προσφορά της στα ελληνικά γράμματα, που η καλλιέργειά τους δίνει προοπτική στον άνθρωπο και του προσφέρει ένα πλαίσιο αξιών ευαισθητοποίησης, γνώσης και πίστης, συνεχίζει και σήμερα η ιστορική Μονή Μαχαιρά. Το πρόσφατο συνέδριο για τη ζωή και το έργο του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και η έκδοση των πρακτικών του, η κυκλοφορία βιβλίου με αρχαιακά κείμενα για τις δραστηριότητές του, καθώς και το φωτογραφικό λεύκωμά του, ο αφιερωματικός τόμος στα 800 χρόνια ζωής της Μονής, οι τέσσερις διαδοχικές εκδόσεις για τους Οσιομάρτυρες μοναχούς της Καντάρας, το ιστορικό της Μονής, η επανέκδοση με σχόλια της «Τυπικής Διάταξης», η ανθολογία ασματικών

52. Βλ. τον κατάλογο των σχετικών συνδρομών στο περιοδικό της Μητρόπολης Κιτίου *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4 (1914) 406, 5 (1915) 369. Γενικά, για τη συμβολή της Μονής Μαχαιρά στην εκπαίδευση βλ. Ι. Περισιτιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων*, ό.π., σ. 41, 56-64, 101, 146-147, 409· Λ. Φιλίππου, *Τα Ελληνικά Γράμματα*, τ. Α', ό.π., σ. 92-94, 165-172, 202· Μητροπολίτη Κιτίου Χρυσοστόμου, «Η ανά τους αιώνες προσφορά της Ιεράς Μονής Μαχαιρά στο Έθνος και την Εκπαίδευση», στον τόμο: π. Παρασκευά Αγάθωνος (επιμ.), *Τόμος Αναμνηστικός επί τη Οκτακοσιετηρίδι της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά*, Κύπρος 2003, σ. 270-277.

ακολουθιών⁵³ και αρκετές άλλες εκδόσεις, είναι μόνο ένα μικρό δείγμα από την εξακολουθούμενη και στις μέρες μας προσφορά της στα ελληνικά γράμματα και η οποία, είμαστε βέβαιοι, ότι θα έχει και συνέχεια.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ακτή*, τχ 106 (Λευκωσία 2016), σ. 193-207.

53. Οι πλήρεις τίτλοι των εκδόσεων αυτών είναι: *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά. Ένα πανίερο σέβασμα και προσκύνημα* (Κύπρος 2001, συγγραφή Ν. Νικολαΐδη)· *Αγίου Νείλου Τυπική Διάταξις* (Κύπρος 2001, επιμ. π. Π. Αγάθωνος)· *Ανθολογία Ασματικών Ακολουθιών* (Κύπρος 2001, επιμ. π. Π. Αγάθωνος)· *Οι Δεκατρείς Οσιομάρτυρες της Μονής Καντάρας* (Κύπρος 2002, ²2007, ³2010, ⁴2012, επιμ. πατέρες Μονής Μαχαιρά)· *Τόμος Αναμνηστικός επί τη Οκτακοσιετηρίδι της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά* (Κύπρος 2003, επιμ. π. Π. Αγάθωνος)· *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος* (Κύπρος 2008, επιμ. εκδόσεις Αρμίδα)· *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχείον Κειμένων* (Κύπρος 2009, επιμ. π. Π. Αγάθωνος)· *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Επιστημονικός Τόμος* (Κύπρος 2012, επιμ. π. Π. Αγάθωνος).